

Gazi Üniversitesi
Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî
Araştırma Merkezi

**TÜRK
HAMER**

**2. ULUSLARARASI
TÜRK KÜLTÜR EVRENİNDE ALEVİLİK ve
BEKTAŞILIK BİLGİ ŞÖLENİ BİLDİRİ KİTABI**

2. CİLT

Editörler

Dr. Filiz KILIÇ
Tuncay BÜLBÜL

17-18-19 Ekim 2007

ANKARA

Hacı Bektaş-ı Velî Zâviyesi Vakıfları (16. Yüzyıl)

Hajji Bektash Wali Lodge Foundations (16th Century)

Mustafa ALKAN*

ÖZET

Nevşehir'in Hacıbektaş ilçesinde yer alan, Hacı Bektaş-ı Velî Zâviyesini Hacı Bektaş-ı Velî kurmuştur. Kuruluşundan kapanışına kadar zaviyenin giderlerini, Hacı Bektaş-ı Velî vakıfları karşılamıştır. Bu vakfın, Osmanlı hâkimiyetinden önce kurulduğu kabul edilmektedir. Osmanlı Devleti, bölgeyi ele geçirdiği zaman, Hacı Bektaş-ı Velî vakıflarına hiç müdahale etmediği gibi, ihtiyaç durumuna göre yeni gelir kaynakları da tahsis etmiştir. Hacı Bektaş-ı Velî Zâviyesi Vakfı'nın vakfiyesi yoktur. Ancak Osmanlı hâkimiyetinden sonra yapılan ilk tahrirlerden itibaren kayıtlara vakfın; mütevellî tayinleri, gelir gider muhasebeleri ve hukukî anlaşmazlık belgeleri yansımıştır. Bu araştırmada, Hacı Bektaş-ı Velî Zâviyesi Vakfı'nın kuruluş süreci incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Hacı Bektaş-ı Velî, Hacıbektaş, Zâviye, Vakıf, Vakfiye, Tahrir

ABSTRACT

Hajji Bektash Wali Lodge which is located at the Hacıbektaş town of Nevşehir is founded by Hajji Bektash Wali. Starting from its establishment until its close, the costs of the lodge are paid by the Hajji Bektash Wali foundations. It is accepted that this foundations are established before the Ottoman occupation. When the Ottoman government conquered the region, it did not intervene with the affairs of the foundation but provided additional financial support when needed by the foundation. The Hajji Bektash Wali Lodge does not possess a waqfiyya. But after the Ottoman occupation starting from the first tahrirs; documents about appointments of the trustees, income cost accounting and legal disputes can be found in the records. In this article, the establishment process of the foundation of the Hajji Bektash Wali Lodge is investigated.

Key Words: Hajji Bektash Wali, Hajjibektash, Lodge, Foundation, Waqfiyya, Tahrir

* Yrd. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Teknikokullar-Ankara/TÜRKİYE; alkanm@gazi.edu.tr

GİRİŞ

Osmanlı devrinde her türlü eğitim, ibadet, sağlık ve sosyal yardım kuruluşlarının giderlerinin vakıflar yoluyla karşılandığı bilinmektedir. Osmanlı padişahları, toplumun ihtiyacı olan hayrat kurumlarını ya bizzat kendisi yaptırarak bazı mîrî gelirleri buralara vakfetmiş veya diğer hanedan üyeleri ile Osmanlı bürokrasisinde görevli devlet adamlarını bu işler için teşvik etmiştir. Hacı Bektaş-ı Velî vakıflarında olduğu gibi, Osmanlı hâkimiyeti öncesinde teşekkül etmiş vakıflara da müdahale edilmemiş, hatta bunların varlıklarını korumaları sağlanmıştır. İlk Osmanlı tahrirlerinin yazımı sırasında vakıf olduklarını ispat edenler de vakıf kaydedilmişlerdir (TD 19, 1485: 285-286). Osmanlı hâkimiyeti öncesinde teşekkül etmiş bu gibi vakıfların çoğunun vakfiyesi bulunmamaktadır. Vakfiyeleri olmayan bu vakıflar için Tahrir defterleri (Defter-i Hâkânîler), Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar en temel kayıt olma özelliğini korumuştur. Hacı Bektaş-ı Velî Zâviyesi vakıflarının da vakfiyesi bulunmamaktadır. Ancak ilk tahrirlerden itibaren Osmanlı kayıtlarında bu vakfın mütevellî tayinleri, gelir gider muhasebeleri ve hukukî anlaşmazlık belgeleri her devirde kayıtlara yansımıştır (TD 139, 1584: 58/b-62/b; 1825, Hat: 25037; İ.DH. 258/15932; 1854, MKT.UM. 201/29). Hacı Bektaş-ı Velî Zâviyesi Vakfı, Tanzimat devrine kadar vakıf hukukuna uygun olarak ve teâmüle göre mütevellîleri tarafından idare edilmiştir. Tanzimat'tan sonra Cumhuriyet devrine kadar ise "eizze" (Bağdat ve Musul'da Abdulkadir Geylânî; Konya'da Mevlana; Ankara'da Hacı Bayram-ı Velî; Ankara ve Kırşehir'de Hacı Bektaş-ı Veli vakıfları) ve "guzâd" (Selanik'te Gazi Evranos Bey; Filibe'de Mihail Bey; Edirne'de Gazi Ali Bey ve Filibe'de Gazi Süleyman Bey vakıfları) vakıfları adı ve "müstesna vakıf" statüsüyle yine mütevellîleri tarafın yönetilmiş, devlet bunlara doğrudan müdahale etmemiştir (Akgündüz, 1996: 559-561).

Şimdiye kadar Hacı Bektaş-ı Velî vakıfları üzerine doğrudan bir yazı yazılmamıştır. Ancak başka çalışmaların içinde bu vakıflara değinilmiştir (Faruqî, 2003: 87-120; Soyzer, 2005: 47-51). Oysa Türk toplumu için Hacı Bektaş-ı Velî Zâviyesi, teşekkül ettiği 13. yüzyılın sonlarından beri daima önemli bir çekim merkezi olmuştur. Bu araştırmada, söz konusu zâviyenin giderlerini karşılayan, Tanzimat devrine kadar müstakil olarak, Tanzimat'tan sonra da Osmanlı İmparatorluğunda "müstesna vakıf" statüsü verilen sekiz vakıftan biri olarak, mütevellîleri tarafından idare edilen Hacı Bektaş-ı Velî Zâviyesi vakıflarının **kuruluş dönemi** (16. yüzyılı) inceleme konusu yapılmıştır. İncelemede Hacı Bektaş-ı Velî vakıfları ne zaman teşekkül etmiştir, gelir kaynakları nelerdir, gelirleri nerelere harcanmıştır? gibi soruların cevapları aranacaktır. Kaynak olarak Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)'nda bulunan TD 19 (1485) numaralı Mufassal Tahrir Defteri, TD 387 (1530) ve TD 998 (1530) numaralı Muhasebe Defterleri ve Tapu-Kadastro, Kuyûd-ı Kadîme Arşivi (TK. KKA)'nda bulunan TD 139 (1534) numaralı Mufassal Tahrir Defteri başta olmak üzere, Başbakanlık Osmanlı Arşivleri ile Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Merkezi (TÜRK-HAMER)'nden aldığımız -Ulusoy ailesinden intikal eden- bazı belgeler kullanılmıştır.

Hacı Bektaş-ı Velî Zâviyesi

Hacı Bektaş-ı Velî'nin yaşadığı dönemde, Anadolu'da Türkmenlerin yerleştiği her vilâyette, her şehirde, hatta her köyde ahîlerin yeni zâviyeler inşâ ettikleri bilinmektedir (Köprülü, 1981: 48-59, Barkan, 1942: 279-386, Ocak, 1978: 129-208, Faruqî, 2003: 11-16). İbn Batûta (1983: 194-195) bu zâviyelerde konaklayarak Anadolu'yu bir baştan bir başa dolaşmıştır. Zâviyeler, Anadolu ve Rumeli'de fetih ve iskân döneminin "âyende ve revendeye it'âm-ı taam ittirmek" (721/1321, VGMA, 592: 139), yâni gelen- geçene yemek yedirmek, kalacak yer temin etmek amacıyla, yerleşme merkezleri veya yol güzergâhlarında kurulmuş bina veya bina topluluklarıdır. Selçuklu ve Osmanlı zâviyelerinde; mescid, tevhidhâne (se-mahâne), türbe, derviş ve misafir odaları (hücreleri), mutfak ve erzak ambarı, hamam, ahırlar ve -bazen- bir kütüphane bulunmaktadır. Zâviyeler, sürekli ikâmet eden dervişler için dinî / tasavvufî örgün eğitim; halka yönelik olarak belli günlerde şeyhin yaptığı dersler ile yaygın eğitim; edebiyat ve müzik alanında yazılı kültürün kırdaki temsilcisi olarak, birer halk eğitim ve kültür merkezleri olmuşlardır (Ocak- Faruqî, 1993: 468- 476). Buldukları bölgelerdeki etkilerini, gelen- geçen yolcular ve tarikat birliktelikleri vasıtasıyla genişletmişlerdir.

Hacı Bektaş-ı Velî'nin, XIII. yüzyılın ortaları ile XIV. yüzyılın başında, mürşidi Baba İlyas-ı Horasanî'nin öldürülmesinden sonra, eski adı Sulucakarahöyük olan Hacıbektaş'a gelerek burada bir zâviye kurduğu kabul edilmektedir. Bu ilk zâviyenin mütevazı bir yapı olduğu tahmin edilmekte olup, o yapıdan günümüze "Kızılca Halvet" olarak adlandırılan halvethane kalmıştır. Kızılca Halvet ile Hacı Bektaş-ı Velî Türbesi, Hacı Bektaş-ı Velî Zâviyesi'nin çekirdeğini oluşturmuştur (Gölpınarlı, 1995, 36-38; 89-90). Bektaşîliğin, Osmanlı coğrafyasında yayılmasıyla birlikte külliye, Bektaşî tarikatının âsitânesi (=merkezi) haline gelmiştir. Külliye; halvethane, türbe, mescid, pîr evi, meydan evi, kiler, çamaşırhane, mihman evi (misafirhane), ekmek evi (fırın) ve at evi (ahır) gibi bölümlerden oluşmuştur. Tipik bir Osmanlı zâviye (=tekke) külliyesi olan Hacı Bektaş-ı Velî Külliyesi, bugünkü şeklini XVI. yüzyılın ikinci yarısında aldığı kabul edilmektedir. Ancak tamaratın ve yeni eklerin yapılması, imparatorluğun sonuna kadar devam etmiştir. Osmanlılar, daha Orhan Bey devrinden (1326-1360) itibaren bölge ile ilgilenmeye başlamış, gerek külliyenin imâreti ve gerekse giderlerinin karşılanması için Hacı Bektaş-ı Velî Zâviyesi Vakfına her fırsatta destek vermişlerdir (Akok, 1967, 27-57; Tanman, 1996/16: 459-461; Faruqî, 2003: 175).

Hacı Bektaş-ı Velî Zâviyesi Vakfı

Hacı Bektaş-ı Velî Zâviyesi Vakfının vakfiyesi olmadığından (TÜRK-HAMER, Berat: 1) zâviyenin kuruluş tarihi, amacı ve görevlileri hakkında net bir bilgiye sahip değiliz. Ancak Hacı Bektaş-ı Velî Zâviyesi Vakfı'nın kuruluşunun, Osmanlı hâkimiyetinden önceki süreçte olduğunu kabul etmek gerekir. Bunu, Osmanlı Devleti'nin bölgede yaptığı 1485 tarihli ilk tahririnde, Hacıbektaş nahiyesinin çekirdeğini oluşturan Hacim nâm-ı diğher (nd.) Karaöyük (Sulucakarahöyük) kö-

yü için düşülen, “Mâlikâne-divânî Vakf-ı Zâviye-i Sultan Hacı Bektaş bi-tarik-i serbest şeyh-i zâviye-i halîfetü'l-meşâyihü'l-izâm Bedreddin Çelebi bi-hüküm-i şerîf-i sâhh” (TD 19, 1485: 285-286) ibaresi işaret etmektedir. Zâviye vakfının kuruluş gayesini, 6 Ocak 1907 (21 Zilkaâde 1324) tarihli Ahmet ve Veliyyüddin çelebilere tevcih edilen ve tüm geçmiş döneme atıfta bulunan bir berat vermektedir. Bu durum belgede;

“vakf-ı mezbûrun ğallesi batn-ı evvelde bulunan evlâd-ı zükûru ma'rifetiyle âyende ve revendeye it'âm-ı ta'âm ve hizmetlerinde ihtimâm itmek üzere tevliyet ve zâviyedârlığı kadîmen ve batnen ba'de batn velî-yi müşârü'n-ileyhin evlâd-ı zükûruna tevcih olunageldiği teâmüli iktizâsından olduğu anlaşılmuştur...” (TÜRK-HAMER, Berat:1) ifadeleriyle belirtilmiştir. Buna göre zâviye vakfının;

1. “Âyende ve revendeye it'âm-ı ta'âm ve hizmetlerinde ihtimâm etmek”, yâni gelip-geçenleri yemek yedirmek ve onların her türlü sosyal ihtiyacını karşılamak,
2. Vakıf mütevellisi ile zâviye personelinin her türlü ihtiyacını karşılamak için kurulmuş olduğunu söylemek mümkündür.

Ayrıca bu, hemen hemen aynı dönemde kurulmuş olan, Hacı Bektaş-ı Velî'nin halîfelerinden Hacim Sultan adına, Germiyanoğlu Alişiroğlu Birinci Yakup Bey'in 1321 (H.721) yılında, Uşak'a bağlı Hacim Köyü'nde kurduğu Hacim Sultan Zâviyesi Vakfı (VGMA, 592: 139) ile Seyyid Şeyh İsa adına Eratna Devleti'nin kurucusu Said Sultan Ertena oğlu Emir Cafer Bey tarafından 1386 (H.788) yılında Kayseri'nin Sırsaray nahiyesine bağlı Karakaya Köyü'nde kurulan, Şeyh İsa (veya Cafer Bey) Zâviyesi Vakfı'nın (VGMA, 582/2, 413) amaçları ile örtüşmektedir.

Tahrirlere dayanarak, Hacim'in nd. Karaöyük köyünün Hacı Bektaş-ı Velî Zâviyesi vakıflarının da temelini oluşturduğunu söylemek mümkündür. Hacı Bektaş-ı Velî'nin gelişi esnasında 7 haneli bir yerleşim birimi olduğu rivayet edilen (Koşay, 1967: 22) Karaöyük köyünün, Bektaşîlik tarikatının âsitanesi olması ve Bektaşîliğin Osmanlı coğrafyasında yayılmasıyla birlikte hızla büyüdüğü anlaşılmaktadır. Nitekim köyün nüfusu 1485 tahrirlerine göre 189 nefere (TD 19: 285-286), 1530 tahrirlerine göre 253 nefere (TD 998: 679) ve 1584 tahrirlerine göre de 828 nefere ulaştığı görülmüştür. Hacim köyünün Mâlikâne-divânî gelirinin tamamı Hacı Bektaş-ı Velî Zâviyesi vakfidir. Burada vergi nüfusunun dışında ayrıca “hizmetkarân-ı zâviye-i Hacı Bektaş” olarak 81 kişi, “evlad-ı Hacı Bektaş” olarak da 15 kişi kayıtlıdır (TD 139, 1584: 58/b-62/b; Metin, 2007: 46).

Hacı Bektaş-ı Velî Zaviyesi Vakfının vakfiyesinin olmadığı belirtilmişti. 16. yüzyılda Hacıbektaş'ın bağlı olduğu Kırşehir Sancağına âit Evkaf Defteri de yoktur. Dolayısıyla Hacı Bektaş-ı Velî Vakfına ait en eski kayıt Mufassal Tahrir defterleridir. Bu vakfın gelirlerinin kaydedildiği en eski defter de TD 19 numaralı mufassaldır. Bu defterin 279-331 sayfaları arasında Kırşehir tahrirleri kayıtlı olup, burada Hacim, Koçaç ve Silmesenk köyleri ile Kozca Ağılıcık, Sülüklü ve Ağcain

mezraalarının Mâlikâne gelirlerinin Hacı Bektaş Zâviyesi vakfı olduğu belirtilmektedir (TD 19, 1485: 281-290). Ancak 1530 tarihli ve 998 numaralı Muhasebe Defterinde, **Kırşehir** Sancağına bağlı **Hacıbektaş** nahiyesinin; Hacim nd. Karaöyük, Selmesenk, Koçaç köyleri ile Sülüklü, Berkan, Hırka, Hisarcık, Karkıncık, Silmese, Ağcain mezraaları; **Süleymanlı** nahiyesinin; İnköy, Ahiyan, Öyükini, Ağcaşehir, Beldeveci, Alicuk, Akviran, Kal'a-i Hırka, Günçeker, Kavacuk ve Karacaviran mezraaları "ber-mûceb-i Defter-i Atfık" ifadesiyle eski deftere dayanarak bunların Hacı Bektaş Zâviyesi vakfı olduğu belirtilmiştir (TD 998, 1530: 379-381). Kısaca ifade etmek gerekirse, TD 998 numaralı Muhasebe Defterine göre, 1485 yılında 3 köy ile 18 mezraa Hacı Bektaş-ı Velî Zâviyesi vakfıydı. Bunların dışında -Defter-i Atfık'e bir göndermesi olmayan- yine **Süleymanlı** nahiyesine bağlı; Delü Deveci, Bayram Hacı, Halil Şemseddin, Gölcük, Dağıcak mezraaları (TD 998, 1530: 379-381), **Aksaray** Sancağının **Eyüp-ili** nahiyesine bağlı; Tuz köyü, Bayındır, Kayser, Kayser Viranı, Göllüce, Teryak (ve Nemek) mezraaları ile **Kayseri**'ye bağlı Yenice nd. Seydi Salim köyü de Hacı Bektaş-ı Velî Zâviyesi vakfı olarak kayıtlıdır (TD 387, 1530: 129-130, 132, 135, 138, 204). 1530 yılında Hacı Bektaş-ı Velî Zâviyesi Vakfı olan toplam 5 köy ve 29 mezraa bulunmaktaydı (Ek: 1). Bu rakam, 1584 yılı tahrirlerine göre **Kırşehir** merkezde 1, Hacıbektaş'ta 24, Süleymanlı'da 42, **Aksaray**'a bağlı **Eyyüb-ili**'nde 3, **Hasandağı**'nda 2, **Kayseri**'de 1 olmak üzere toplam 44 köy ile 34 mezraaya ulaşmıştır. 1584 tahririnde Hacı Bektaş-ı Velî Zâviyesi Vakfına ait köy ve mezraalar yazıldıktan sonra; "zıkr olan kurâ ve mezârî defâtir-i kadîme muktezasınca Hacı Bektaş kuddise sırrıhu'l-azîz zâviyenin vakfı olub, kadimü'l- eyyâmından vakfiyyet üzere tasarruf olunagelmeğın kemâkân Defter-i Cedîde vakf kayd olundu" (TD 139, 1584: 278/a) ibaresi konulmuştur ki bu, söz konusu vakıfların en az yüz yıl öncesinden beri faaliyette oluşunun ifadesidir.

Hacı Bektaş-ı Velî Zâviyesi vakıflarına 1584 yılında eskilere ek olarak, **Kırşehir** merkeze bağlı Kızılviran köyü, **Hacıbektaş**'a bağlı; Burunsuz, Çörit, Kızılcaın, Kılisecik, Sazpınar, Bürinki, Karapınar, Araplar, Tilhalil, Beşiktepe, Koruca, Yarıbaş, Adkaya, Yazıhark, Kırığı ve Curaisa köyleri ile Düzmeşe, Eyicek, Serçekuyu, Körağaç, Başviran, Kuruköprü, Cemal, Hacıöyük, Karaağaç, İkizdam ve Çukurağıl mezraaları, **Süleymanlı**'ya bağlı; Ağcain, Karıbağı, Gökçeviran, Araboğlu (nd. Merdarca Kışlası), Kızılhisar, Bucak, Halifelü nd. Ağcameşet, Karaşeyhlü (nd. İğdelüce), Yassıca Kışla, Hasanin, Beyicek (nd. Karamanoğlu), Kuyucalu nd. Seydi Ali, İn (nd. Dadıcı), Kurdoğlu, Çatalkışla (nd. Hankaya), Yassıca, Milhark, Zincirli köyleri ile Ağılıcık, Kalınargaç, Taşpınarı, Çayağıl, Gölcüğe, Kızıcakışla, Alacalar, Kuşçuoğlu, Kuyucak, Karuklu, Artıkavak, Boyaluviran, Ericcek, Ağca Meşhed ve İnekini mezraaları katılmıştır. 1530 yılı kayıtlarında mezraa olarak geçen; Karkıncık, Silmese, Ağcain, Dağıcak, Delü Deveci, Halil Şemseddin, Öyükini, İnköy, Ağca Şehir, Teryak, 1584 yılı kayıtlarına göre köye dönüşmüş, Hırka, Simse, Alicuk, Akviran, Kal'a-i Hırka, Günçeker ve Kayser ise -bazılarının isimlerinin değişme ihtimalleri ile birlikte- kayıtlardan düşmüştür (Ek:2).

Bu bilgilerden hareketle, 16. yüzyılın sonunda Kırşehir, Aksaray ve Kayseri sancaklarının kesiştiği üçgenin, Hacı Bektaş-ı Velî Zâviyesi Vakfı haline geldiğini söylemek mümkündür. Bunun da, 16. yüzyılın başında yaşanan Osmanlı-Safevî rekabeti sırasında, Safevîlerin Anadolu'da başlattıkları mezhep tabanlı propagandaya karşı, Sultân İkinci Bâyezid'in Dimetoka'daki Seyyid Ali Sultan nd. Kızıl Deli Zâviyesi şeyhi olan Balım Sultan'ı, Hacı Bektaş-ı Velî Zâviyesi'nin başına geçişi, Balım Sultan'ın da burayı, Bektaşîliğin merkezi haline getirişinin etkisini kabul etmek gerekir (Ocak, 1992/5: 18). Kaynaklar, bundan sonra hem Hacı Bektaş nahiyesinin hem de Hacı Bektaş-ı Velî Zâviyesi'nin hızla büyümüş olduğuna şahitlik etmektedir. Buna göre Hacı Bektaş'ın 1485 tahrirlerine göre 189 nefes olan nüfusu (TD 19, 1485: 285-286), 1530 tahririne göre 253 nefese (TD 998: 679), 1584 tahrirlerine göre de 828 nefese (TD 139, 1584, 58/b-62/b) ulaşmıştır. Hacı Bektaş-ı Velî Zâviyesine bağlı köy ve mezraların sayısı da 1485 yılında 3 köy ile 18 mezraa iken, 1530 yılında 5 köy, 29 mezraaya, 1584 yılında da 48 köy ve 34 mezraaya ulaşmış, zâviyenin mimârî yapısı (imâreti) da aşağı yukarı bugünkü görünümüne kavuşmuştur.

Hacı Bektaş-ı Velî Vakfı olan köy ve mezraalar mâlikâne veya mâlikâne-divânî (ikibaş) sistemine tâbiydi. Bu cümleden olarak, 1584 tahrirlerine göre Hacı Bektaş-ı Velî Zâviyesi Vakfı olan 48 köyün 37'si mâlikâne, 11'i mâlikâne-divânî, 34 mezraanın 28'i mâlikâne, 2'si nisf-mâlikâne, 4'ü de mâlikâne-divânî olarak işletiliyordu (Ek: 1, 2). Bunların mâlikâne, nisf-mâlikâne veya mâlikâne-divânî gelirleri, Hacı Bektaş-ı Velî Zâviyesi'nin giderlerine harcanıyordu. Mâlikâne-divânî sistemin uygulandığı yerlerde araziyi işleyen halktan "ikibaş" adı (mâlikâne-divânî) altında mülkiyet (kira bedeli) ve raiyet vergisi (çift, bennâk, caba, gerdek, tapu, ağnam gibi şer'î ve örfî vergiler) alınıyordu. Mâlikâne hissesini mülk sahibi (vakıf veya mâlik), divânî hissesini de devlet, yâni onun temsilci olan görevliler alıyordu (Barkan, 1939: 119-184). Burada mâlikâne ve mâlikâne-divânî uygulamalarının içinde iki köyün -1530 tahrirlerine göre- divânî timar hissesi (Ek:1) ile iki mezraanın nisf-mâlikâne hissesi de yine vakfın tasarrufuna verilmişti (Ek: 2).

Tablo 1: 1530 ile 1584 yılları Arasında İdarî Birimlere Göre Hacı Bektaş Zâviyesi Vakıf Gelirlerindeki Artışın Dağılımı

İdarî Birim	1530 Yılı/Akçe	1584 Yılı/Akçe	Artış Oranı %
Kırşehir	-	1350	-
Kırşehir/ Hacıbektaş	35274	47180	33,75
Kırşehir/ Süleymanlı	11900	35340	196,97
Aksaray/ Eyüb-ili	6863	8060	17,44
Aksaray/ Hasandağı	2650	2220	-11,39
Kayseri	727	890	22,42
Genel Toplam	57414	95050	65,55

Hacı Bektaş-ı Velî Zâviyesi'nin, TD 998 (1530)'e göre 1485 yılı tahrirleri (TD 19) eksik tutulduğundan -TD 998 (1530)'in Hacı Bektaş-ı Velî Zâviyesi Vakfı olduğuna dair göndermede bulunduğu ilk- 3 köy ile 18 mezraanın -tamamının TD 19'da kaydedilmeyişinden- 1485 yılında toplam ne kadar gelirinin olduğunu tespit edemiyoruz. Ancak 1530 yılı muhasebe kayıtlarına göre 5 köy ile 29 mezraanın toplam 57414 akçe, 1584 yılı tahrirlerine göre de 48 köy ile 34 mezraanın toplam 95050 akçe (deftere göre 94500 akçe) geliri bulunmaktaydı. Vakfın gelirlerinde 1530 yılından 1584 yılına kadar geçen 54 yıllık süreçte genel olarak toplamda % 65,55 oranında bir artışın olduğu hesap edilmiştir (Tablo:1). Buna karşın, başta Hacı Bektaş'ın merkezi olan Hacim olmak üzere, Ahiyan ve Kavacuk gibi bazı köy ve mezraaların gelirlerinde -bölünerek yazılma ihtimali ile birlikte, sebebini tespit edemediğimiz gerekçelerle- ciddi düşüşlerin yaşandığı gözlemlenmiştir (Ek: 3).

Netice olarak, Balım Sultan'ın meşihatını takip eden yıllarda Anadolu ve Rume- li'den 362 civarında köyün, çevrelerindeki on binlerce dönüm tarım arazisiyle birlikte Hacı Bektaş-ı Velî Zaviyesine vakfedilmiş olduğuna dâir bir iddia bulun- maktadır (Tanman, 1996/16: 460). Ancak bu iddiayı, dönemin kaynakları doğru- lamıyor. Balım Sultan'ın vefatından 63 yıl sonra yapılan tahrire göre sadece 48 köy ile 34 mezraanın gelirlerinin Hacı Bektaş-ı Velî Zâviyesine gitmekte olduğun- u söyleyebiliyoruz (TD 139, 1584, 77/b-78/a). Bu vakıf gelirleri dışında devletten yıllık olarak alındığı kayıtlara yansımış olan "hırka bahası" (Soyyer, 2005: 47) ile Bektaşî tarikatına mensup devlet ricâlinin, Yeniçeri Ocağı ileri gelenlerinin veya Bektaşî tâcirlerinin yaptıkları bağışlar zâviyenin -resmî veya gayiresmî- diğer gelir kaynaklarıdır (Tanman, 1996/16: 460).

Hacı Bektaş-ı Velî vakıflarının vakfiyesi veya gelir- giderlerinin ayrıntılı bir şekil- de yazıldığı bir Evkaf Defteri bulunmadığından, gelirlerin harcama kalemlerini ayrıntılı olarak bilemiyoruz. Ancak 1848 (=1264) yılında Meclis-i Vâlâ'dan çıkmış bir mazbataya göre, Hacı Bektaş-ı Velî Dergâhı Vakfı gelirleri 15 hisse üzerinden dörde bölünmüştür. Buna göre; 4 hisse tevliyet ve meşihata, 4 hisse tamir ve termime, 4 hisse dervişânın taamiyesine, 3 hisse de Hacı Bektaş soyuna veril- mektedir (1848, İrade, Meclis-i Vâlâ, nr. 4009; 1851,MKT. MHM, 554/39). 19. yüz- yılın ilk yarısına ait bu belgeden hareketle, Hacı Bektaş-ı Velî Zâviyesi vakıfları- nın gelirleri zâviyenin tamir ve termimine, vakıf mütevellisi ile zâviye şeyhinin giderlerine, âyende ve revende ile dergâhta kalan dervişlerin yemek giderlerine ve Hacı Bektaş-ı Velî soyuna harcandığı söylenebilir. Nitekim 1584 tahririnde "hizmetkarân-ı zâviye-i Hacı Bektaş" olarak 81 kişi ile "evlad-ı Hacı Bektaş" ola- rak da 15 kişi kayıtlıdır (TD 139, 1584: 58/b-62/b). Hacı Bektaş-ı Velî Zâviyesi Vak- fı'nın bu gider kalemleri, 16. yüzyılda faaliyet gösteren benzer zâviye gider ka- lemleri ile de örtüşmektedir (Şahin, 1985: 340). Defterlere kaydedildiği şekliyle, 1530 yılında 57414 akçe, 1584 yılında da 95050 akçe geliri olan Hacı Bektaş-ı Velî vakıflarının, zâviyenin bahsedilen hizmet alanlarına harcanmış olduğunu söyle- mek durumundayız.

EKLER

EK I: Muhasebe Defteri TD 998 ve TD 387'ye Göre Hacı Bektaş-ı Velî Zâviyesi Vakıfları (Köy ve Mezraalar) ve Gelirleri

Sıra	İdari Birim	Vakıf Birimi	Vakıf Mahalli	Geliri/Akça	Gelir Türü	Defter/Sayfa
1	Kırşehir/Hacıbektaş	Mezraa	Sülüklü	700	Mâlikâne	998/679
2	"	Karye	Silmesek nd. Akin	2187	"	998/679
3	"	Karye	Koçaç	3310	"	998/679
4	"	Karye	Hacim	25327	Mâlikâne-Divânî	998/679
5	"	Mezraa	Berkan	250	Mâlikâne	998/679
6	"	"	Hırka	1000	"	998/679
7	"	"	Hisarcık	200	"	998/679
8	"	"	Karkıncık	400	"	998/679
9	"	"	Simse	1000	"	998/679
10	"	"	Ağcain	600	"	998/680
11	Kırşehir/Süleymanlı	"	Delü Deveci	500	"	998/680
12	"	"	İnköy	700	"	998/680
13	"	"	Ahiyan	1200	"	998/680
14	"	"	Bayram	700	"	998/681
15	"	"	Halil Şemsüddin, Gölcük, Dağıcak	1200	"	998/681
16	"	"	Öyükini	600	"	998/681
17	"	"	Ağca Şehir	700	"	998/681
18	"	"	Beldeveci	1400	"	998/681
19	"	"	Alicuk	200	"	998/681
20	"	"	Akviran	2000	"	998/681
21	"	"	Kal'a-i Hırka	300	"	998/681
22	"	"	Günçeker	1000	"	998/681
23	"	"	Kavacuk	1000	"	998/681

HACI BEKTAŞ-I VELİ ZAVİYESİ VAKIFLARI (16. YÜZYIL)

24	"	"	Karacaviran	700	"	998/681
25	Aksaray/ Eyüb-ili	"	Bayındır	1000	Mâlikâne- Divânî	387/129
26	"	"	Kayser	1500	"	387/130
27	"	"	Güllüce, Teryak Nemek	500	"	387/132
28	"	"	Teryak	1250	Divânî Tımar	387/132
29	"	Karye	Tuz	3403	Mâlikâne	387/135
30	"	Mezraa	Bayındır	500	"	387/135
31	"	"	Teryak, Nermek	900	"	387/135
32	"	"	Kayser Viranı	460	"	387/138
33	Kayseri	Karye	Yenice nd. Seydi Salim	727	Divânî Tımar	387/204
GENEL TOPAM Mezraa			5 Karye, 31	57414	Mâlikâne: 29, Mâlikâne-Divânî: 2, Divânî Tımar: 2	

EK 2: TD 139 (1584)'a Göre Hacı Bektaş-ı Velî Zâviyesi Vakıfları (Köy ve Mezraalar) ve Gelirleri

Sıra	İdari Birim	Vakıf Birimi	Vakıf Mahalli	1584 Yılı Geliri/Akça	Gelir Türü
1	Kırşehir	Karye	Kızıl Viran	1350	Mâlikâne
2	Kırşehir/ Hacıbektaş	Karye	Hacim nd. Karaöyük	18000	Mâlikâne- Divânî
3	"	"	Burunsuz	1200	"
4	"	"	Çörit	700	"
5	"	"	Kızılca İn	400	"
6	"	Mezraa	Düzmeşe	800	"
7	"	"	Eyicek, Serçekuyu, Körağaç	3700	"
8	"	Karye	Kilisecik	800	"
9	"	"	Sazpınar, Bürinki, Karapınar	1100	"
10	"	"	Arablar	820	"
11	"	"	Til Halil	700	"

12	"	"	Karkıncık	540	Mâlikâne
13	"	"	Beşiktepe	860	"
14	"	"	Silmese	1350	"
15	"	"	Ağcain	2420	"
16	"	Mezraa	Baş Viran	540	"
17	"	"	Sülüklü	2550	"
18	"	"	Berkan	460	"
19	"	Karye	Koçaç, Kuruca, Yarbaş	3730	"
20	"	Mezraa	Hisarcık	1040	"
21	"	"	Kuruköprü	1100	"
22	"	Karye	Adkaya	480	"
23	"	"	Yazıhark, Mezraa: Cemal, Hacıöyük, Karaağaç, İkizdam, Çukurağıl	2290	"
24	"	"	Kırağı	800	"
25	"	"	Curaisa	800	Mâlikâne-Divânî
26	Kırşehir/ Süleymanlı	"	Ağcain	1300	Mâlikâne
27	"	Mezraa	Ağılcık, Kalın Argaç	1170	"
28	"	"	Taşpınarı	370	"
29	"	Karye	Karıbağı	240	"
30	"	Mezraa	Çayağıl	200	"
31	"	Karye	Dağıcak	360	"
32	"	Mezraa	Gölcüğez	650	"
33	"	Karye	Ahiyan	570	"
34	"	"	Gökçeviran	1080	"
35	"	"	Ali Hacılu	540	"
36	"	Mezraa	Kızılca Kışla	1060	"
37	"	Karye	Araboğlu nd. Merdarca Kışlası	300	"
38	"	"	Kızılhisar	1050	"
39	"	"	Delü Deveci	2380	"
40	"	Mezraa	Alaçalar	540	"

HACI BEKTAŞ-I VELİ ZAVİYESİ VAKIFLARI (16. YÜZYIL)

41	"	Karye	Bucak	1390	"
42	"	Mezraa	Kuşçuoğlu, Kuyucak	450	"
43	"	"	Karuklu	260	"
44	"	"	Artık Kavak	4870	"
45	"	Karye	Halifelü nd. Ağca Meşet	320	"
46	"	"	Halil Semseddin nd. Aksayar	950	"
47	"	Mezraa	Boyalu Viran	300	Nısf Mâlikâne
48	"	"	Ericek	350	"
49	"	Mezraa	Hacı Bayram	950	Mâlikâne
50	"	Karye	Karaşeyhlü nd. İğdelüce	900	"
51	"	"	Yassıca Kışla	1180	"
52	"	"	Hasan İn	2760	"
53	"	"	Beyicek nd Karamanoğlu	360	"
54	"	"	Kuyucalu nd. Seydi Ali	370	"
55	"	Mezraa	Beldeveci nd. Taş Gölcük	560	"
56	"	"	Kavacuk	370	"
57	"	Karye	Öyük	930	"
58	"	"	İN nd. Dadıcı	900	"
59	"	Mezraa	Ağca Meşhed	720	"
60	"	Karye	Karaca Viran	780	"
61	"	"	Kurdoğlu	170	"
62	"	Mezraa	İnekini	660	"
63	"	Karye	Çatal Kışla nd. Hankaya	1240	"
64	"	"	Ağca Şehir nd. Çatkaya	580	"
65	"	"	Yassıca	380	"
66	"	"	Mil' Hark	640	"
67	"	"	Zincirlü	190	"
68	Aksaray/ Eyüb-ili	"	Tuz	6800	"
69	"	"	Bayındır	560	"
70	"	Mezraa	Kayzer Viranı	700	"

71	Aksaray/ Hasandağı	Karye	Teryak	1490	"
72	"	Mezraa	Güllüce	730	"
73	Kayseri	Karye	Yenice nd. Seydi Salim	890	"
	Toplam	Karye ve Mezraa	Köy: 48, Mezraa: 34 Adet	95.040	MD:11, M: 60 NM:2

EK 3: Hacı Bektaş Zâviyesi Vakfı Olup 1530 ve 1584 Tahrirlerinde de Geçen Köy ve Mezraaların Karşılaştırmalı Olarak Gelirleri

Sıra	İdari Birim	Vakıf Birimi	Vakıf Mahalli	1530 Yılı/ Akçe	1584 Yılı/ Akçe	Gelir Türü
1	Kırşehir/ Hacıbektaş	Mezraa	Sülüklü	700	2550	Mâlikâne
2	"	Karye	Koçaç	3310	3730	"
3	"	Karye	Hacim	25327	18000	Mâlikâne- Divânî
4	"	Mezraa	Berkan	250	560	Mâlikâne
5	"	Mezraa	Hisarcık	200	1040	"
6	"	Mezraa	Karkıncık	400	540	"
7	"	Mezraa	Silmese	1000	1350	"
8	Kırşehir/ Süleymanlı	Mezraa	Ağcain	600	2420	"
9	"	Mezraa	Delü Deveci	500	2380	"
10	"	Mezraa	İnköy	700	900	"
11	"	Mezraa	Ahiyan	1200	570	"
12	"	Mezraa	Bayram	700	950	"
13	"	Mezraa	Halil Şemsüddin	1200	950	"
14	"	Mezraa	Öyükini	600	930	"
15	"	Mezraa	Ağca Şehir	700	580	"
16	"	Mezraa	Beldeveci	1400	560	"
17	"	Mezraa	Alicuk	200	540	"
18	"	Mezraa	Kavacuk	1000	370	"
19	"	Mezraa	Karacavıran	700	780	"

20	Aksaray/ Hasandağı	Mezraa	Güllüce, Teryak, Nemek,	500	730	"
21	Aksaray/ Eyüb-ili	Mezraa	Teryak	1250	1490	Divânî Timar
22	"	Karye	Tuz	3403	6800	Mâlikâne
23	"	Mezraa	Bayındır	500	560	"
24	"	Mezraa	Kayser Vianı	460	800	"
25	Kayseri	Karye	Yenice nd. Seydi Salim	727	2290	Divânî Timar
Gelir Toplamı ve Artış Yüzdeliği				47527	52370	% 10.18

KAYNAKLAR**Arşiv Belgeleri****Vakıf Kayıtlar Arşivi (VGMA)**

VGMA, Germiyanoğlu Yakub Bey ibn Mehmed Bey Vakfiyesi, Uşak, 721/1321, *Mücedded Anadolu*, 592, s.139, Sıra: 116.

VGMA, Emir-i kebir Cafer Bey ibn Said Sultan Ertena Vakfiyesi, Kayseri, 788/ 1386, *Anadolu Başlar*, 582/2, s. 413, Sıra: 323

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, TD 19 (1485): 279-331.

BOA, TD 998 (1530): 679- 681.

BOA, TD 387, (1530): 129-130, 132, 135, 138, 204.

BOA, 1825, Hat: 25037; İ.DH. 258/15932; 1854, MKT.UM. 201/29; 1848, İrade, Meclis-i Vâ-lâ, nr. 4009; 1851,MKT. MHM, 554/39.

Tapu- Kadastro, Kuyûd-ı Kadime Arşivi (TK. KKA)

TK. KKA, TD 139, (1584), s. 277/b- 278/a.

Araştırmalar

AKGÜNDÜZ, Ahmet, (1996) *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatının Vakıf Müessesesi*, 2. Baskı, OSAV, İstanbul.

AKOK, Mahmut, (1967), "Hacı Bektaşî Veli Mimari Manzumesi", *Türk Etnografya Dergisi*, Sayı: 10.

BARKAN, Ö. Lütfi, (1939) "Türk-İslâm Toprak Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorlunda Aldığı Şekiller, I, Mâlikâne-divânî sistemi", *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, II, İstanbul.

- BARKAN, Ö. Lütfi, (1942), Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler", *Vakıflar Dergisi* (VD), V, s. 279-386.
- FARUQHİ, Süreyya, (2003), *Anadolu'da Bektaşilik*, (Çeviren: Nasuh Barın), Simurg Kitapçılık, İstanbul.
- GÖLPINARLI, Abdalbâki, (1995), *Vilâyet-nâme: Manâkib-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî*, İnkılap, İstanbul.
- KOŞAY, Z. Hamit, (1967), "Bektaşilik ve Hacı Bektaş Tekkesi", *Türk Etnografya Dergisi*, Sayı: 10.
- METİN, Rafet, (2007), *16. Yüzyılda Nüfus ve Yerleşim (Bozok, Kırşehir ve Niğde)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, (1981), *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Gaye Matbaacılık, Ankara.
- Muhammed Et-Tancî, (1983), *İbni Batûta Seyahatnâmesi*, I-II, (Sadeleştiren ve Baskıya Hazırlayan: Mümin Çevik), Üçdal Neşriyat, İstanbul.
- OCAK, A.Yaşar, (1978), "Emirci Sultan ve Zaviyesi", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, 9, s. 129-208.
- OCAK, A. Yaşar- S. Faruqhi, (1993), "Zaviye", *İA*, XIII.
- OCAK, A. Yaşar, (1992), "Balım Sultan", *DİA*, 5, s.17-18.
- SOYYER, A. Yılmaz, (2005), *19. Yüzyılda Bektaşilik*, Akademi Kitabevi, İzmir.
- ŞAHİN, İlhan, (1985), "Ahi Evran Vakfiyesi ve Vakıflarına Dâir", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, I, İstanbul.
- TANMAN, M. Baha, (1996), "Hacı Bektaş-ı Veli Külliyesi", *DİA*, 16.